

Το Γράμμα – Έτος ΙΓ΄, αριθ. 77

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ – ΕΚΔΙΔΕΤΑΙ ΚΑΘΕ ΔΥΟ ΜΗΝΕΣ – ΕΚΔΟΤΗΣ ΚΑΙ ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ: Μάνος Τσελίκας
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ: ΟΔΟΣ ΤΕΩ 1, ΠΑΤΗΣΙΑ, Τ.Κ. 11142, ΑΘΗΝΑ, ΤΗΛΕΦ. 210 2912340 – ΦΕΒΡ. - ΜΑΡΤΙΟΣ 2007

Τρία από τα καλύτερα έργα από τον διεθνή διαγωνισμό γλυπτικής και αρχιτεκτονικής **Hartsand** στην **άμμο**.

ΑΝΤΙΘΕΣΕΙΣ

(Τα παράδοξα των ημερών)
γραμμένο από ένα φοιτητή του
Πνευματικού Κολομβία

Το παράδοξο της εποχής μας, είναι ότι έχουμε πλατύτερους δρόμους, αλλά στενότερες αντιλήψεις. Ξοδεύουμε πολλά, και έχουμε λίγα. Αγοράζουμε πολλά, αλλά απολαμβάνουμε λίγο. Έχουμε μεγαλύτερα σπίτια και μικρότερες οικογένειες. Περισσότερες ανέσεις, αλλά λιγότερο χρόνο.

Έχουμε περισσότερα πτυχία, αλλά λιγότερους λογικούς ανθρώπους. Περισσότερη γνώση, μα λιγότερη κρίση. Έχουμε πολλούς ειδήμονες, αλλά περισσότερα προβλήματα.

Πολλαπλασιάσαμε τα υπάρχοντά μας, και μειώσαμε τις αξίες μας. Μιλάμε πολύ, αγαπάμε σπάνια και μισούμε πιο συχνά. Μάθαμε πώς να εξασφαλίζουμε τα προς το ζην, αλλά δεν μάθαμε να ζούμε. Προσθέσαμε χρόνια στη ζωή μας, αλλά όχι ζωή στα χρόνια μας. Φτάσαμε ως το φεγγάρι, αλλά δυσκολευόμαστε να διασχίσουμε ένα δρόμο, για να συναντήσουμε το γείτονά μας. Κατακτήσαμε το διάστημα και πάμε να χάσουμε το δικό μας πλανήτη. Διασπάσαμε το άτομο, αλλά όχι τις προκαταλήψεις.

Έχουμε υψηλότερα εισοδήματα, αλλά χαμηλότερες ηθικές αξίες. Ζούμε στην εποχή των υψηλών κερδών και των ρηχών ανθρωπίνων σχέσεων. Υπάρχουν περισσότερα τρόφιμα, αλλά και χειρότερη διατροφή. Κτίζουμε πολυτελή σπίτια, αλλά διαλύουμε την οικογένεια. Η βιτρίνα της ζωής μας φαίνεται πλούσια και γεμάτη, η αποθήκη της όμως είναι έρημη και άδεια.

Εσύ θα αποφασίσεις, αν θα κάνεις κάτι πραγματικά προς την κατεύθυνση της αλλαγής της ζωής μας, ή θα διαγράψεις αυτό το e-mail.

(το έστειλε η Βασιλική Κωνσταντέλλου)

ΜΑΡΤΑΡΠΑΡΙΑ

ΑΠΟ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟΥΣ ΤΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ

☺ "Η σκανδιναβία είναι μια πράξη που κάθε πολιτισμένος άνθρωπος πρέπει να αποφεύγει" (Από γυμνάσιο της Λάρνακας Κύπρου)

☺ "Ο μισογύνης είναι τέρας μυθολογικών, μισός γυναίκα και μισός άλλο πράμα, απεριγράπτης ασχήμιας και τελείως εξαγριωμένος με την κατάστασή του." (Από γυμνάσιο της Θεσπρωτίας, 1991)

☺ "Ο Κωνσταντίνος Καντάφης ήτανε Έλληνας ποιητής που γεννήθηκε στη Λιβύη της Αλεξάνδρειας"

☺ "Οι Έλληνες εφεύρεσαν τη γεωμετρία για να αποφύγουνε την άλγεβρα που ήτανε αράπικη".

☺ "Στην αρχαία εποχή δεν υπήρχαν ξένες χώρες, γι' αυτό δεν έχουν βρει οι αρχαιολόγοι αρχαία διαβατήρια"

☺ "Ο Κορινθιακός Κόλπος ευρίσκεται τελείως κατά μήκος". (Από γυμνάσιο της Πάτρας, 1988)

☺ "Ο Λεωνίδας και οι Τριακόσιοι του ηττήθηκαν, γιατί οι Θερμοπύλες ήτανε πολυπληθέστεροι σε αριθμό".

☺ "Την Οδύσσεια την έγραψε ο Οδυσσεύς. Την Ιλιάδα ο Ηλιάδης." (Από διαγώνισμα Β' τάξης γυμνασίου της Λαμίας, 1969)

☺ "Πρωτεύουσα της Κεϋλάνης είναι η Λίπτον Τη".

☺ "Το τετράγωνο της υποτείνουσας ισούται, αλλά όχι πάντοτε" (Από γυμνάσιο της Καλαμάτας, 1991)

☺ "Η βαρύτητα είναι πιο δυνατή το φθινόπωρο. Τότε βλέπουμε τα μήλα να πέφτουν ομαδικά".

(Τα βρήκε στο Διαδίκτυο ο Τάσος Οικονόμου)

Ιστορίες αγάπης και θάρρους

Θέλω να γυρίσω σπίτι

της **Κ. Μπάκε, Καλιφόρνια, ΗΠΑ**

Όταν το παιδί σου φτάσει τα 18, δεν σημαίνει κατ' ανάγκη ότι είναι αυτομάτως έτοιμο ν' αντιμετωπίσει τον κόσμο. Η Αλίσια όμως νόμιζε ότι ήταν· και στα δεκαεννέα μάς ανακοίνωσε ότι θα πετάξει στην Ανατολική Ακτή να μείνει με τον φίλο της από το Ίντερνετ. Στο κάτω κάτω αλληλογραφούσαν επί τρία χρόνια, μίλησαν στο τηλέφωνο εκατοντάδες φορές και μάλιστα μίλησαν βλέποντας και εικόνα μέσω της ειδικής φωτογραφικής μηχανής του υπολογιστή.

Πήρε εισιτήριο και πέταξε τρεις χιλιάδες μίλια στο Νιούαρκ του Τζέρσεϋ. Η παραμονή της εκεί κράτησε τρεις μήνες, 85 μέρες περισσότερο από ό,τι υπολόγιζα, και μετά όλα χάλασαν. Μια καλή γειτόνισσα την πήγε στο Σιδηροδρομικό Σταθμό και από κει κάλεσε το σπίτι της στην Καλιφόρνια. Είχε δύο βαλίτσες, πέντε δολάρια και μια τηλεφωνική κάρτα. «Μαμά, θέλω να γυρίσω στο σπίτι».

Της είπα να μείνει στο χώρο αναμονής, να διαβάσει κανένα περιοδικό και να με ξαναπάρει σε μια ώρα – για να βρω καιρό να δω αν υπάρχει κανένα αεροπορικό εισιτήριο της τελευταίας στιγμής προς τη Δυτική Ακτή.

Υπήρχαν μερικά εισιτήρια –ευκαιρίες της τελευταίας στιγμής– αλλά με χίλια δολάρια και πλέον. Βρήκα κι ένα φτηνότερο εισιτήριο από το διεθνές αεροδρόμιο JFK της Νέας Υόρκης. Αλλά πώς να πάει η Αλίσια από το Νιούαρκ του Νιου Τζέρσεϋ στη Νέα Υόρκη έχοντας μόνο 5 δολάρια;

«Πήγαινε στο γκισέ του Σιδηροδρόμου» είπα στην κόρη μου, «και θα δω αν μπορώ να πληρώσω ένα σιδηροδρομικό εισιτήριο από το τηλέφωνο μέσω πιστωτικής κάρτας. Και ξαναπάρε με».

Δέκα λεφτά αργότερα μου τηλεφώνησε μια κοπέλα υπάλληλος της σιδηροδρομικής εταιρίας Άμτρακ. Την έλεγαν Τύρα και δεν μου φάνηκε πιο μεγάλη από την Αλίσια. Μου είπε ότι η κόρη μου έπρεπε να αλλάξει τραίνο στο Μανχάταν. Λόγω

της βραδυνής ώρας και του γεγονότος ότι η Αλίσια ταξίδευε μόνη, θα την πήγαινε στο κατάλληλο τραίνο και θα μου ξανατηλεφωνούσε. Έπρεπε να βιαστούν.

Μετά δέκα λεπτά η Τύρα με ξαναπήρε. Ήταν το τελευταίο τραίνο, γι' αυτό πλήρωσε εκείνη το εισιτήριο, έβαλε μέσα την Αλίσια, είπε στον ελεγκτή να τη βοηθήσει να αλλάξει τραίνο και τηλεφώνησε στους υπαλλήλους στο Σταθμό Τζαμάικα για να την περιμένουν και να τη βάλουν στην άλλη αμαξοστοιχία.

Την ευχαρίστησα θερμά, αλλά ήταν σαν να θέλω να της βγάλω δόντι, ώσπου να την καταφέρω να μου δώσει τη διεύθυνσή της, για να της στείλω μια επιταγή για αυτά που πλήρωσε, για να βοηθήσει το παιδί μου. Έπρεπε να την ευχαριστήσω και για το μάθημα έμπρακτης καλοσύνης που έδωσε στο παιδί μου, το οποίο άξιζε πιο πολύ κι από τα εισιτήρια του τραίνου.

Αίτημα ελευθερίας από 22 τετραγωνικά εκατοστά ουρανού.

Δώστε μου ουρανό ν' αναπνεύσω,
Ήλιο ν' απλώσω τη μπουγάδα μου·
δώστε μου ταρατσες να μιλάω
και δρόμους να περνάω απέναντι,
ήρεμη νύχτα με φεγγαράδα
και μια βεντάλια να κάνω αέρα.
Δώστε μου ένα κομμάτι μπαλκόνι
να βλέπει στη θάλασσα
και μια γλάστρα βασιλικό για την αυλή μου·
δώστε μου σύννεφα κάτω από
βαμμένα με φως
κι από κάτω βάλτε δάση πράσινα
μέχρι εκεί που φτάνει το μάτι.
Δώστε μου αέρα, βοριά δροσερό
να χτενίσω τα μαλλιά μου...

Γιάννης Ασημακόπουλος

Σημεία σύγκλισης λογοτεχνίας και φυσικής

Κρυσταλλία Χαλκιά και Αθηνά Τσαγκογέωργα,
Τομέας Φυσικών Επιστημών, Τεχνολογίας & Περιβάλλοντος, Εργαστήριο Διδακτικής και
Επιστημολογίας Φ.Ε. & Εκπ. Τεχνολογίας ΠΤΔΕ, ΕΚΠΑ

Εισαγωγή

Το 1959 ο C. P. Snow, σε μια κλασική – όπως με την πάροδο των χρόνων χαρακτηρίστηκε–διάλεξη που έδωσε στο Πανεπιστήμιο του Κέιμπριτζ, ξεκίνησε δημόσιο διάλογο πάνω σε ένα θέμα, που έκτοτε έχει απασχολήσει επανειλημμένως την ακαδημαϊκή κοινότητα. Στη διάλεξή του αυτή, ο Snow επισημαίνει την απόκλιση που υπάρχει μεταξύ της κουλτούρας των γραμμάτων και της κουλτούρας της επιστήμης. Στα χρόνια που ακολούθησαν φάνηκε ότι εκείνοι που υποστήριζαν την ύπαρξη χάσματος ανάμεσα στις δύο κουλτούρες βασίζονταν σε επιχειρήματα που ήταν κατά βάση σχηματικά. Ένα από τα επιχειρήματα αυτά εντόπιζε μία σημαντική διαφορά στο γεγονός ότι η λογοτεχνία βασίζεται στη φαντασία, ενώ η φυσική στην εμπειρία (Ταμπάκης 1998). Η παραπάνω όμως άποψη βασίζεται σε στερεοτυπικές αντιλήψεις περί φυσικής και λογοτεχνίας. Πράγματι, όπως αναπτύσσει ο Collini (1995) στην εισαγωγή του βιβλίου του Snow, παράπλευρες –και ωστόσο καθοριστικές για την εξέλιξη της φυσικής– συνιστώσες της επιστημονικής μεθόδου είναι η φαντασία και η ενόραση, ενώ αντίστοιχα η δημιουργία ενός ποιήματος η ενός διηγήματος απαιτεί αυστηρή πειθαρχία και γνώση τεχνικής.

Η μελέτη της ιστορίας του πολιτισμού δείχνει ότι η φυσική και η τέχνη για πολλούς αιώνες συνέπλεαν. Τόσο η φυσική, όσο και η λογοτεχνία συνδέονται άμεσα και οργανικά με τη φιλοσοφία (Midgley 2002). Η φυσική συγκεκριμένα, αποτελούσε τη βασική συνιστώσα της φιλοσοφίας (6ος αιώνας π.Χ. έως και 16ος αιώνας μ.Χ.), από την οποία διαχωρίστηκε μόλις το 17ο αιώνα μ.Χ., με την επιστημονική επανάσταση. Στα χρόνια που ακολούθησαν, η φυσική και η λογοτεχνία λειτούργησαν ως συμβατοί πόλοι έκφρασης και δημιουργίας. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν τόσο ο Γκαίτε, που υπήρξε εκτός από σημαντικός λογοτέχνης και φυσικός, όσο

και ο Νεύτωνας, που υπήρξε –εκτός από σημαντικός φυσικός– και ποιητής.

Αποκλίσεις μεταξύ των δύο γνωστικών πεδίων αρχίζουν να εντοπίζονται κατά το 19ο αιώνα μ.Χ. (Collini 1995), ως αποτέλεσμα κυρίως των κοινωνικών και πολιτισμικών αλλαγών που ακολούθησαν τη βιομηχανική επανάσταση. Έκτοτε και μέχρι τα μέσα του 20ού αιώνα, στη συνείδηση του κόσμου η φυσική συχνά ταυτιζόταν με τα τεχνολογικά προϊόντα που απέρρεαν ως εφαρμογή των θεωριών της. Έτσι, η φυσική στο συλλογικό ασυνείδητο άλλοτε σηματοδοτούσε το σωτήρα της ανθρωπότητας (μέχρι το μεσοπόλεμο) και άλλοτε το δημί της (μετά τη ρίψη της πυρηνικής βόμβας). Επιπλέον, οι επιτυχίες της φυσικής των αρχών του 20ού αιώνα (Θεωρία της Σχετικότητας), καλλιέργησαν την αισιόδοξη βεβαιότητα ότι η φυσική έχει τη δυνατότητα να περιγράψει την «πραγματικότητα», γεγονός που τέθηκε υπό αμφισβήτηση έκτοτε.

Η λογοτεχνία, όλα αυτά τα χρόνια, κράτησε τις αποστάσεις της από το στείρο εξορθολογισμό, στον οποίο υποβάθμισε και περιχαράκωσε η κοινωνική «ματιά» τη φυσική και ακολούθησε το δικό της «προσωπικό» δρόμο. Τις τελευταίες δεκαετίες του 20ού αιώνα, με την εξέλιξη κυρίως της Κοσμολογίας, η φυσική διεκδικεί εκ νέου τον πολυδιάστατο ρόλο της, επαναπροσεγγίζει την κοινωνία και αναπόφευκτα παρατηρούνται ξανά σημεία σύγκλισης ανάμεσα στη λογοτεχνία και στη φυσική. Σήμερα, η φυσική και η λογοτεχνία φαίνεται να αποτελούν διαφορετικούς (εναλλακτικούς και συμπληρωματικούς) τρόπους για να κοιτάξει κανείς το ίδιο πράγμα, τον κόσμο (Banville 1998).

Στην παρούσα εργασία ανιχνεύονται οι σχέσεις αλληλεπίδρασης φυσικής και λογοτεχνίας και σχολιάζονται κάποιες από αυτές. Ιδιαίτερα μελετάται η λογοτεχνική διάσταση της φυσικής που αναδεικνύεται,

όταν οι φυσικοί προσπαθώντας να επικοινωνήσουν με το ευρύ κοινό εκλαϊκεύουν τις θεωρίες της φυσικής.

Ο «λόγος» της φυσικής και οι προσπάθειες μετασχηματισμού του.

Η φυσική θεωρείται από πολλούς ερμητική επιστήμη. Η προσπάθεια προσέγγισης των εννοιών και θεωριών της φυσικής απαιτεί γνώση της αυστηρής, κωδικοποιημένης και φορμαλιστικής «γλώσσας» των μαθηματικών. Η γλώσσα αυτή είναι το μέσον επικοινωνίας των μελών (φυσικών) της επιστημονικής κοινότητας και επιτρέπει την αφαιρετική προσέγγιση των δεδομένων των παρατηρήσεων και του πειράματος, Την ερμηνεία των αποτελεσμάτων και την απόκρυψη των βαθύτερων δομών της λειτουργίας του κόσμου μας. Για τους φυσικούς η μαθηματική περιγραφή του κόσμου με τη βοήθεια απλών και «κομψών» μαθηματικών εξισώσεων λειτουργεί, όπως για πολλούς ανθρώπους η ανάγνωση ενός ποιήματος του Σεφέρη η του Ελύτη. Ξαφνιάζει, αποκαλύπτει το απρόβλεπτο, απαιτεί μια διαφορετική –πέραν από τις αισθήσεις– «ανάγνωση» του κόσμου μας και ωθεί σε φιλοσοφικούς στοχασμούς. Διακρίνεται επίσης για την αισθητική αρτιότητά της, η οποία όμως είναι ορατή μόνο στους «μυημένους» επιστήμονες. Η γλώσσα των μαθηματικών είναι απροσπέλαστη στο ευρύ κοινό και λειτουργεί ως φράγμα για τη δυνατότητα προσέγγισης και αισθητικής απόλαυσης των θεωριών της φυσικής.

Συχνά, οι φυσικοί αισθάνονται την ανάγκη να επικοινωνήσουν με το ευρύ κοινό και να του παρουσιάσουν τις, πέρα από τις αισθήσεις και την κοινή λογική, εικόνες του κόσμου που οι έρευνες της φυσικής αποκάλυψαν. Στην προσπάθειά τους αυτή, εγκαταλείπουν την ερμητική γλώσσα της επιστήμης και κατάφεύγουν σε μια συναισθηματική γλώσσα πλούσια σε μεταφορές και αναλογίες, ικανή να αποδώσει Τη νοητική απόλαυση που προκαλούν οι αναπαραστάσεις του μικρόκοσμου και του μακρόκοσμου (Treagust 2000, Feynman 1994). Χαρακτηριστική φράση που αποτυπώνει τις απόψεις πολλών φυσικών για τις σχέσεις φυσικής -λογοτεχνίας, είναι εκείνη που συναντάται στο εξώφυλλο βιβλίου που εκδόθηκε πρόσφατα για θέματα φυσικής. *«Η θυγατέρα Φυσική κοιτάζει στα μάτια την Ποίηση και της προτείνει μια βόλτα. Η μητέρα Φιλοσοφία παρακολουθεί και ενίοτε παρεμ-*

βαίνει» (Κασέτας 2000).

Μορφές αλληλεπίδρασης φυσικής και λογοτεχνίας

Η φυσική και η λογοτεχνία αλληλεπιδρούν με διάφορους τρόπους, καθένας από τους οποίους έχει τις δικές του ιδιαιτερότητες και τους δικούς του στόχους. Συγκεκριμένα εντοπίζονται οι παρακάτω μορφές αλληλεπίδρασης:

► Η λογοτεχνία ως μέσον έκφρασης της φυσικής

Η συγγραφή επιστημονικών κειμένων φυσικής με λογοτεχνικές απαιτήσεις. Οι συγγραφείς-επιστήμονες λειτουργούν ως διαμεσολαβητές ανάμεσα στην επιστημονική κοινότητα των φυσικών και στο ευρύ κοινό. Είναι εκείνοι που αναλαμβάνουν να ξαναγράψουν και να μετασχηματίσουν τις θεωρίες της φυσικής σε μία γλώσσα φιλική και ελκυστική για το ευρύ κοινό. Έτσι ανοίγουν διαύλους επικοινωνίας με μια μερίδα ανθρώπων που αισθάνονταν απομονωμένοι και –πολλές φορές– εχθρικοί απέναντι στη φυσική. Υιοθετώντας μία γλώσσα ποιητική, μακριά από μαθηματικούς φορμαλισμούς, καταφέρνουν να παρουσιάσουν με ελκυστικό τρόπο στο ευρύ κοινό το «θαυμαστό κόσμο» της φυσικής. Συνήθως είναι άνθρωποι με βαθιά γνώση της φυσικής, που αποδέχονται να παίξουν το σύγχρονο ρόλο του Προμηθέα για τους μη φυσικούς.

► Παιδική λογοτεχνία και φυσική: Στα πλαίσια κυρίως της άτυπης εκπαίδευσης (εξωσχολικά βιβλία) δημιουργείται μία μυθοπλασία, με στόχο να διδάξει σε μικρούς και μεγάλους έννοιες και θεωρίες της φυσικής (Χαλκιά 2002). Στην περίπτωση αυτή, η λογοτεχνία λειτουργεί ως «αγκίστρι» για την προσέλκυση των «αμύητων» αναγνωστών στο θαυμαστό κόσμο της φυσικής. Ο δημιουργούμενος «μύθος» αυστηρά περιορίζεται στην κατασκευή του κατάλληλου πλαισίου που θα υπηρετεί τη φυσική και την εκπαίδευση. Οι συγγραφείς μπορεί να είναι από διάσημοι φυσικοί έως λογοτέχνες ειδικευμένοι στην παιδική λογοτεχνία.

► Η αξιοποίηση λογοτεχνικών κειμένων ή παραπομπών ή αναφορών σε κείμενα φυσικής. Συχνά οι φυσικοί αξιοποιούν σημειολογικά γνώσεις από την κλασική παιδεία τους προκειμένου είτε να «βαφτίσουν» οντότητες του μικρόκοσμου ή του

μεγάκοσμου, είτε για να σχολιάσουν κάποιο θέμα φυσικής (λόγου χάρη η ονομασία quark προήλθε από μία νουβέλα του James Joyce, οι ονομασίες πλανητών και αστερών παίρνουν ονόματα από την ελληνική μυθολογία ή από έργα του Σαίξπηρ, στίχοι ποιημάτων εισάγουν σε ένα θέμα της φυσικής, κτλ.).

► **Η φυσική ως ερέθισμα και πλαίσιο για τη συγγραφή λογοτεχνικών κειμένων.** Όπως, για παράδειγμα, είναι έργα επιστημονικής φαντασίας, λογοτεχνικά έργα, σενάρια κινηματογραφικών ταινιών και θεατρικά έργα. Τα λογοτεχνικά αυτά κείμενα συνήθως αξιοποιούν τα επιστημονικά επιτεύγματα ως πρώτη ύλη για τη δημιουργία ευφάνταστων ιστοριών, που συχνά υπερβαίνουν το επιστημονικό και περνούν στο «μυθικό» περιβάλλον της επιστήμης. Στην περίπτωση αυτή, τα επιτεύγματα και οι θεωρίες της φυσικής φαίνεται να υπηρετούν το δημιουργούμενο «μύθο».

Στα πλαίσια της παρούσας μελέτης, θα αναλυθεί μόνον η πρώτη από τις παραπάνω μορφές αλληλεπίδρασης λογοτεχνίας και φυσικής.

Γαλιλαίος και Gamow, δύο σημαντικοί εκλαϊκευτές

Οι φυσικοί από πολύ παλιά αισθάνονται την ανάγκη να εκλαϊκεύσουν τα πορίσματα των ερευνών τους, ώστε να μπορέσουν να επικοινωνήσουν με το ευρύ κοινό. Οι αιτίες για αυτές τις απόπειρες εκλαϊκευσης είναι ποικίλες: Άλλες φορές ήταν η ανάγκη των επιστημόνων να λειτουργήσουν εκπαιδευτικά, μετασχηματίζοντας τη γνώση τους σε γλώσσα συμβατή με το δημόσιο λόγο και άλλες φορές ήταν η ανάγκη των επιστημόνων να προωθήσουν τις έρευνές τους, εξασφαλίζοντας την υποστήριξη της εξουσίας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο Γαλιλαίος, που στα έργα του «Διάλογος αναφορικά με τα δύο βασικά συστήματα του κόσμου –Πτολεμαϊκό και Κοπερνίκειο» και «Δύο νέες επιστήμες» χρησιμοποίησε δραματολογικά στοιχεία –και συγκεκριμένα τη μορφή του διαλόγου μεταξύ των διαφόρων προσώπων του έργου– για να εκλαϊκεύσει και εξηγήσει τις θεωρίες του. Κατά τον Drake (1992): «Η διαλογική μορφή είχε επιλεγεί για διαφόρους λόγους μεταξύ των οποίων συγκαταλέγονταν και το γεγονός ότι, κατά το 16ο αιώνα, αυτή η μορφή είχε γίνει ιδιαίτερα δημοφιλής για βιβλία που στόχο είχαν να

διδάξουν το κοινό». Μάλιστα για αυτό το λόγο, ο Γαλιλαίος, αν και λόγιος, επέλεξε να γράψει τα έργα του όχι στα λατινικά, αλλά στα ιταλικά, που ήταν η γλώσσα του λαού (Παλαιοπούλου & Κουκοπούλου 1999).

Κατά τον 20ό αιώνα, πολλοί φυσικοί πραγματοποίησαν επιτυχημένες εκλαϊκεύσεις θεωριών της φυσικής, χωρίς απαραίτητα να καταφεύγουν σε στοιχεία δραματοποίησης. Όμως, σύμφωνα με τον Stannard (2001), ο πρώτος που διέλυσε τα στερεότυπα που ηθελαν τη φυσική μια απροσπέλαστη, αυστηρή και στεγνή για το ευρύ κοινό επιστήμη, ικανή να γίνει αντιληπτή μόνο από ενα απόλυτα εξειδικευμένο κοινό ήταν ο George Gamow, ένας διάσημος αστροφυσικός των μέσων του 20ού αιώνα.

Τη δεκαετία του '60, ο Gamow έγραψε μια ιστορία για ένα ντροπαλό και καλότροπο τραπεζικό υπάλληλο, τον Mr Tompkins, ο οποίος παρακολουθεί τις διαλέξεις ενός καθηγητή σε θέματα σύγχρονης φυσικής. Οι διαλέξεις αυτές πυροδοτούν στον Mr Tompkins μια σειρά από όνειρα, στη διάρκεια των οποίων μεταφέρεται σε έναν κόσμο που μοιάζει φανταστικός, τον κόσμο της σύγχρονης φυσικής (Gamow 1965).

Σχολιασμός

Στο τέλος του 20ού και στις αρχές του 21^{ου} αιώνα η φυσική αισθάνεται την ανάγκη να καταφύγει σε μια εκ βαθέων εξομολόγηση στο ευρύ κοινό. Διεκδικεί τη συνεισφορά της στον πολιτισμό και υπενθυμίζει τις κατακτήσεις της. Επιδιώκει την αναβάπτισή της στη συνείδηση του κοινού ανθρώπου και επιλέγει ως «γλώσσα» συνομιλίας τη λογοτεχνία. Ως αντάλλαγμα του προσφέρει τη ιστορία του κόσμου, μια ιστορία πέρα από τις ανθρώπινες κλίμακες του χώρου και του χρόνου, πέρα από τα ανθρώπινα πάθη και μίση. Μια ιστορία που εκφράζει την αγωνία, την προσπάθεια, και την επιτυχία του επιστήμονα φυσικού να κατανοήσει το πέραν από την κοινή λογική και την ενπειρία: το ακατανόητο. Έτσι του αποκαλύπτει τα σήγμαντο της ανθρώπινης ύπαρξης και ταυτόχρονα το μεγαλοφυές του ανθρωπίνου μυαλού.

Φυσικός Κόσμος, τρίμηνη έκδοση της Ένωσης Ελλήνων Φυσικών, τεύχος 13, 2003

(το έστειλε ο καθηγ. Αριστοτέλης Κοτίνης)

Greek to Me

του Τομ Μύλερ

Πέρισυ είχα αρχίσει να μαθαίνω μια νεκρή γλώσσα και σιγά σιγά αυτό άλλαξε τον τρόπο που βλέπω τη ζωή μου. Αλλά κανείς δεν με πιστεύει. Όταν λέω ότι μαθαίνω αρχαία ελληνικά οι άνθρωποι συνήθως απαντούν με υψωμένο φρύδι και ένα τόνο δυσπιστίας κατά ένα από τους εξής τρεις τρόπους: «Αυξάνεις το λεξιλόγιό σου;» ή «Γιατί δεν διαβάζεις τις μεταφράσεις;» ή, το χειρότερο, «Μια νεκρή γλώσσα;»

Είναι λογικές ερωτήσεις και, κάποιες φορές που παλεύω απελπισμένα με τη γραμματική της αττικής διαλέκτου, ρωτάω και εγώ τον εαυτό μου. Με μέτρο τα μητρικά μου αγγλικά, τα ελληνικά είναι απίθανα –μερικοί λένε διεστραμμένα– πολύπλοκα. Στα λατινικά του σχολείου γνώρισα τις χάρες μιας σύνθετης γλώσσας, όπου οι λέξεις κλίνονται για να σημάνουν τον χρόνο, τη φωνή, τον αριθμό, το γένος και άλλες γραμματικές ιδιότητες. Αλλά τίποτε δεν με προετοίμασε για την ελληνική έννοια του δυϊκού αριθμού, που δεν είναι ούτε ενικός ούτε πληθυντικός και εφαρμόζεται σε μάτια, φίλους και άλλα ζεύγη. Μετά από ένα χρόνο μελέτης ακόμα παλεύω με τις παραξενιές του τονισμού, την πρωτεϊκή χρήση των μετοχών και τα μυστήρια της μέσης φωνής, που δεν είναι ούτε ενεργητική (ποιώ) ούτε παθητική (ποιούμαι), αλλά μια έννοια απροσδιόριστη και ενδιάμεση (ποιούμαι = το κάνω προς ή για τον εαυτό μου). Ύστερα έχουμε τα ρήματα, αυτά τα φοβερά ρήματα. Στα αγγλικά τα ρήματα έχουν τέσσερεις εύχρηστες μορφές: create, creates, created, creating. Τα ισπανικά ρήματα έχουν περίπου πενήντα μορφές. Τα αρχαία ελληνικά; Τριακόσιες πενήντα. «Θα τραγουδούσαν για τον εαυτό τους» (τρίτο πληθυντικό πρόσωπο πρώτου αόριστου στην ευκτική). Πρόκειται να σου τραγουδήσουν (δεύτερο ενικό πρόσωπο τετελεσμένου μέλλοντα στην παθητική φωνή). Να μόνο δύο τρόποι που τραγουδάει κανείς στα ελληνικά. Και μόλις έχεις εκμάθει όλους τους κανόνες των ρημάτων ανακαλύπτεις ότι πολλά ελληνικά ρήματα είναι ανώμαλα και συ τα κλίνεις απερίσκεπτα.

Μερικά από τα πιο καλά ελληνικά κείμενα είναι ακόμα πιο βαθιά και παράξενα. Ο λόγος που έμαθα εγώ τη γλώσσα ήταν κυρίως για να διαβάσω την *Ιλιάδα*, το πιο σπουδαίο ποίημα του Δυτικού πολιτισμού, στο πρωτότυπο. Στην πραγματικότητα ο «Όμηρος» μπορεί να είναι ένα συλλογικό ψευδώνυμο πολλών γενεών περιπλανωμένων ραψωδών, των οποίων το εξελισσόμενο με τον καιρό «κείμενο» γράφτηκε μονάχα το 700 περίπου π.Χ., αρκετούς αιώνες μετά την αρχή των

ασμάτων. Η «*Ιλιάδα τους*» είναι μια επιφάνεια γλωσσολογικών απολιθωμάτων γεμάτων από αρχαϊσμούς και περίεργες διαλέκτους, που δυσκόλευαν ήδη τους αρχαίους Έλληνες του πέμπτου π.Χ. αιώνα, φαντάσου εμένα. Καθώς παιδεύομαι με την πρώτη ραψωδία και καθώς φτάνω στο τέλος κάθε στίχου κοιτάζω με το αυτί μου, όπως έλεγε κάποιος προπονητής στο γυμνάσιο, αρχίζω να καταλαβαίνω γιατί, όταν έλεγε ο Σαίξπηρ «greek to me», ήθελε να πει κορακίστικα.

Όμως στο τέλος αυτά τα παράξενα και τα πολύπλοκα είναι ακριβώς που τονώνουν τις προσπάθειες μου. Μου θυμίζουν ακριβώς πόσο διαφορετικός πρέπει να ήταν ο λαός που είχε αυτή τη γλώσσα – άνθρωποι που τραγουδούσαν τους ήρωες και τους μύθους τους ξαναπλάθοντάς τους κάθε φορά που τους τραγουδούσαν, αντί να τους διαβάζουν αναλλοίωτους από το χαρτί. Σ' αυτούς βρίσκω μια ολόκληρη νέα θεώρηση του κόσμου, πράγμα που είναι στο κάτω κάτω μία από τις καλύτερες αιτίες για να μάθεις μια άλλη γλώσσα. Ή για να διαβάζεις. Ή για να σκέφτεσαι διόλου. Όχι λοιπόν (για να πάμε σ' εκείνα τα γιατί της γκρίνιας), δεν το κάνω για ν' αυξήσω το λεξιλόγιό μου ούτε για διανοητική γυμναστική. Ως θαυμαστής των λέξεων φυσικά χαίρομαι με την καινούργια ακτινογραφία των αγγλικών, που αποκαλύπτει τα ελληνικά κόκκαλα κάτω από συνηθισμένες λέξεις όπως *psychology* (*ψυχή*, «αναπνοή, ζωή, ψυχή» + *λόγος*, «λέξη, ομιλία λογική» = *η λογική της ψυχής*) και *dinosaur* (από το *δεινός*, φοβερός, τρομερός, μέγας + *σαύρα*) και με βοηθεί να καταλαβαίνω τη γλώσσα της ιατρικής και της φυσικής ιστορίας, που δεν συνέβαινε άλλοτε. Αν το να μαθαίνω σελίδες από παράξενες ραψωδίες απέξω βελτιώνει τη μνήμη μου, ή αν αισθάνομαι κάποια κρυπτογραφική απόλαυση όταν βρίσκω νόημα σε κάτι που εκ πρώτης όψεως έμοιαζε αδιαπέραστος καταρράκτης λέξεων, αυτό είναι σπουδαίο. Αλλά πιο πολύ από τις ίδιες τις λέξεις, εκείνο που με ενδιαφέρει είναι η ελληνική σκέψη που βρίσκεται από κάτω.

Γιατί λοιπόν να μη διαβάζουμε απλώς μεταφράσεις; Τα βιβλιοπωλεία είναι γεμάτα από γυαλιστερές αποδόσεις από ανθρώπους, των οποίων τα αρχαία ελληνικά ήταν πολύ καλύτερα από ό,τι μπορεί ποτέ να φθάσει η δική μου γνώση. Τι κακό έχουν αυτές; Απολύτως κανένα. Όμως όσο πιο πολλά αρχαία ελληνικά διαβάζω στο πρωτότυπο, τόσο οι μεταφράσεις μοιάζουν με ωχρή δισδιάστατη σκιά ενός ωραίου μυώδους τριδιάστατου σώματος, του οποίου η μορφή και το περιεχόμενο είναι ένα και το αυτό. Ας πάρουμε τις πρώτες λέξεις της *Ιλιάδας*.

Η υπέροχη μετάφραση του Robert Fagles αρχίζει:

*Rage—Goddess, sing the rage of Peleus' son Achilles,
Murderous, doomed, that cost the Achaeans
countless losses ...*

*(Το θυμό, θεά, τραγούδα, το θυμό του Πηλείδη
Αχιλλέα*

*Καταραμένο, φονικό, που κόστισε στους Αχαιούς
αμέτρητες απώλειες...)*

Μια άλλη εξίσου διάσημη απόδοση του δια-
πρεπούς κλασικιστή Richard Lattimore το έχει
τελείως διαφορετικά:

*Sing, Goddess, the anger of Peleus' son
Achilleus*

*and its devastation, which put pains thousandfold
upon the Achaians ...*

*(Τραγούδα, θεά, το θυμό του Πηλείδη Αχιλλέα
και την ερήμωση του, που έδωσε χιλιαπλάσιους
πόνους στους Αχαιούς...)*

Ο Fagles ξεκινά με τον θυμό και ο Lattimore με
το τραγούδι, για τον ένα είναι ο Αχιλλέας ο
«φονικός και καταραμένος» ενώ για τον άλλον
είναι ο ίδιος ο θυμός η δύναμη της δράσης. Ποιό
πρέπει να είναι; Στο πρωτότυπο είναι και τα δύο
και πολλά ακόμα εξάλλου.*

Στην Αντιγόνη του Σοφοκλέους, ο χορός
τραγουδάει την αμφίσημη μεγαλοσύνη της
ανθρωπότητας: «πολλά τα δεινά κ' ουδέν
ανθρώπου δεινότερον πέλει». Η φράση μπορεί να
μεταφραστεί κατά δύο πολύ διαφορετικούς
τρόπους λόγω της ενυπάρχουσας αμφισημίας του
επιθέτου δεινός (όπως στο δεινόσαυρο) που μπορεί
να είναι θετικός («σπουδαίος») ή αρνητικός
(«φοβερός», «τρομερός»). Λοιπόν όταν ο χορός
τραγουδά «πολλά πράγματα είναι τρομερά, αλλά
τίποτα δεν είναι πιο τρομερό από τον άνθρωπο»,
λέει επίσης ότι πολλά πράγματα είναι σπουδαία
(έξυπνα, ικανά...), αλλά τίποτα δεν είναι πιο
σπουδαίο από τον άνθρωπο. Ας συγκρίνουμε μια
αράδα από τον περίφημο επιτάφιο του Περικλέους
προς τους θανόντες τον πρώτο χρόνο του
Πελοποννησιακού Πολέμου: «φιλοκαλούμεν τε γαρ
μετ' ευτελείας και φιλοσοφούμεν άνευ μαλακίας». Η
μετάφραση του Penguin λέει: “Our love of what is
beautiful does not lead to extravagance; our love of
the things of the mind does not make us soft.” (Η
αγάπη μας για το ωραίο δεν μας οδηγεί σε
υπερβολή και η αγάπη μας για τα πνευματικά δεν
μας κάνει μαλθακούς) Αυτή είναι καλή απόδοση,
αλλά δεν φθάνει στο ύψος του πρωτοτύπου.
Αναπόφευκτα χάνεται η μουσική της φράσης: η
ωραία ηχώ των λέξεων *φιλοκαλούμεν* και

* Σημ. μεταφραστή: Στο πρωτότυπο: *Μήνιν άειδε, θεά...*
Παράβαλλε την νεοελληνική μετάφραση των Ν.
Καζαντζάκη-Ι. Κακριδή, που αρχίζει:
Τη μάνητα, θεά, τραγούδα μας, του ζακουστού Αχιλλέα...
ενώ η μετάφραση του Ιακ. Πολυλά αρχίζει:
Ψάλλε, θεά, τον τρομερόν θυμόν του Αχιλλέως...

φιλοσοφούμεν, η μοναδική τραγουδιστική ομορφιά
της λέξης *ευτελείας*, που σημαίνει οικονομία ή
λιτότητα, η ρυθμική τάση όλης της φράσης που
κάνει τ' αγγλικά να φαίνονται μικρόλογα και
φλύαρα. Η μετάφραση άλλη μια φορά συμπίεσε τις
αρχικές έννοιες: το *φιλοκαλούμεν* σημαίνει
«αγαπάμε το ωραίο», αλλά μπορεί επίσης ν'
αποδοθεί και ως «ευγένεια». Το *μαλακίας* είναι
«μαλθακότητα» αλλά μπορεί να είναι και «δειλία».
Κάθε λέξη έχει ολόκληρη σειρά από
συσχετισμούς, αλλά και ένα διαισθητικό κατάλογο
από διαπλεκόμενες σημασίες που τρεμολάμπουν
στο μυαλό του αναγνώστη.

Όταν ο μεταφραστής κάνει την μοιραία επιλογή
του – μόνο μια λέξη, παρακαλώ– όλες οι ωραίες
σαπουνόφουσες των σημασιών σκάνε εκτός από
μία. Για να το θέσουμε αλλιώς, το αποτέλεσμα
είναι μια ασπρόμαυρη φωτογραφία ενός κήπου με
ορχιδέες: ικανοποιεί με τον τρόπο της, ίσως, αλλά
καθόλου κοντά στο άρωμα και στη ζωή του
πρωτοτύπου. Βεβαίως αυτή η εξασθένηση συμ-
βαίνει, σε ποικίλο βαθμό, κάθε φορά που μία
γλώσσα αναγκάζεται να τρέξει μέσα στον αγωγό
μιας άλλης. Τον περασμένο Δεκέμβριο, σε ένα
γερμανόφωνο χωριό των Ελβετικών Άλπεων,
αγόρασα ένα πακετάκι χαρτομάνητλα στολισμένα,
στα γερμανικά, με την υπερήφανη διαφήμιση
Durchschnupfsicher! Καθώς συμβαίνει συχνά
στην Ελβετία το πακετάκι ήταν πολύγλωσσο και η
λέξη αυτή είχε αποδοθεί με ποικίλους τρόπους στα
αγγλικά, ιταλικά και γαλλικά ως «three-ply»
(διπλωμένο στα τρία), «assorbente» (απορρο-
φητικό), «résistant» (ανθεκτικό). Τα αγγλικά
υπογράμμιζαν τη δομή του προϊόντος, τα ιταλικά
την απορροφητικότητα, τα γαλλικά τη στερεότητα.
Αλλά τα γερμανικά τα περιείχαν όλα: Με τρία
συνθετικά, η λέξη κατά γράμμα σημαίνει
«ανθεκτικό στη δίοδο του φτερνίσματος». Σύλλη-
ψη μοναδικής δύναμης.

Εξέχοντες γλωσσολόγοι και επιστήμονες ισχυ-
ρίζονται πειστικά ότι οι ίδιες οι λέξεις δεν καθο-
ρίζουν πραγματικότητα –ότι οι διαφορετικές
γλώσσες δεν δημιουργούν διαφορετικές νοοτρο-
πίες (δηλαδή οι Εσκιμώοι δεν έχουν είκοσι
διαφορετικές λέξεις για το χιόνι). Όμως απ' όπου
κι αν προέρχονται σ' αυτόν τον κόσμο του
ερωτήματος «η κότα έκανε το αυγό ή το αυγό την
κότα.», διαφορετικές νοοτροπίες πραγματικά
υπάρχουν σε ποικίλες χώρες και οι τοπικές
γλώσσες όντως τις αντανakλούν. Άρα η παλιά
ιταλική παροιμία «*traduttore traditore*»
δικαιώνεται απολύτως. Ο μεταφραστής είναι
προδότης. Η ανάγνωση κειμένων στο πρωτότυπο
είναι η μόνη ελπίδα μιας προσέγγισης των
ανθρώπων που τα έγραψαν.

Εδώ, άλλος χορός παρατηρήσεων. Πολλοί διε-
ρωτώνται δηκτικά αν χρειάζεται πρώτα πρώτα να

μάθουμε τους αρχαίους Έλληνες καλύτερα. Γενικώς, αυτοί οι κριτικοί κατανέμονται σε δύο ομάδες, που θεωρούν τους Έλληνες είτε καλοήθεις είτε κακοήθεις. Οι πρώτοι ακολουθώντας τη γραμμή της «νεκρής γλώσσας» διερωτώνται αν βιβλία, που γράφτηκαν 2.500 χρόνια πριν, μπορούν πραγματικά να περιέχουν τίποτα που να ενδιαφέρει σήμερα. Άραγε η σκέψη τους έχει από καιρό ξεπεραστεί;

Αυτό είναι αλήθεια στις θετικές επιστήμες, όπου η Αστρονομία του Πτολεμαίου, η Φυσική του Αριστοτέλη και η Ιατρική του Ιπποκράτη και του Γαληνού έχουν βελτιωθεί από την επιστημονική μέθοδο αρκετών αιώνων. Όμως σε ένα ευρύ πεδίο άλλων γνώσεων, όπως η φιλοσοφία, η αρχιτεκτονική, η γλυπτική, και η λογοτεχνία, οι Έλληνες παραμένουν γονιμοποιόι. Επινόησαν τη δημοκρατία, ήσαν πρόδρομοι των ιδεών περί πολίτη και κράτους. Μερικές από τις πιο βασικές κοινωνικές και πολιτικές μας συλλήψεις – και τα ιδανικά που πολύ συχνά γίνονται καπιταλιστικά, η δικαιοσύνη, η ομορφιά, η ηθική, η ελευθερία της θέλησης – εμφανίζονται πρώτα στους Έλληνες, που έγραψαν γι' αυτά με μια σαφήνεια και ενόραση, που αποζημιώνει πλούσια την προσοχή μας μέχρι τώρα. Ακόμα κι όταν η σύγχρονη επιστήμη τους έχει ξεπεράσει, οι Έλληνες παραμένουν οξείς στο βλέμμα και πιο οξείς στη γλώσσα κατά βάθος. Οι γιατροί σε πολλές χώρες παίρνουν τον όρκο του Ιπποκράτη, και υπάρχει σοβαρός λόγος. Επειδή με λίγες γραμμές – που έχουν ουσία – αναφέρει θέματα όπως η ευθανασία, η έκτρωση, και η λεπτή σχέση γιατρού-ασθενή.

Εδώ, όπως σε πολλές σφαίρες της γνώσεως, όπου η επιστήμη χάνει τις σκληρές άκρες της και κλιμακώνεται στα νεφώδη βασίλεια της ηθικής και του νόμου, οι αρχαίοι Έλληνες διαπρέπουν. Ήταν πολύ οξυδερκείς μελετητές του ανθρωπισμού.

Τέτοιες δηλώσεις επισύρουν τις πιο κραυγαλέες αποδοκιμασίες από ανθρώπους, που θεωρούν τους Έλληνες όχι απλώς άσχετους, αλλά απευθείας επικίνδυνους, μέλη μιας κοινωνίας που είχε σκλάβους και ήταν ξενόφοβοι και μισογύνηδες και δεν αξίζουν από την αρχή την προσοχή μας. Είναι σύμφωνα μ' αυτή τη λογική, οι ηγετικές μορφές εκείνης της απαίσιας ομάδας των Νεκρών Λευκών Αρσενικών, που διέστρεψαν το δυτικό πολιτιστικό κανόνι, για να υπηρετήσει τους όχι καλά κρυμμένους πολιτικούς στόχους τους.

Πες με θύμα, αλλά όταν διαβάζω τα *Φυσικά* ή τα *Ποιητικά* του Αριστοτέλη δεν επικεντρώνω την προσοχή μου στο γεγονός ότι υπερασπιζόταν τη δουλεία, όπως δεν απορρίπτω το Σύνταγμα των ΗΠΑ, επειδή οι Ιδρυτές Πατέρες είχαν οι ίδιοι σκλάβους και θα έμεναν κεραυνόπληκτοι από το

κίνημα του φεμινισμού, ούτε αφήνω τις θύμησες από τα άσεμνα γράμματα του Μότσαρτ στην εξαδέλφη του Μαρία Άννα Θέκλα να κηλιδώσουν την ευχαρίστηση από τα κονσέρτα του για πνευστά. Ίσως να είμαι ένας απολιτικός μπούφος, αλλά πιστεύω στα μεγαλειώδη βιβλία και τα διαβάζω για τους ίδιους λόγους που βλέπω τα ζωγραφικά έργα του Πικάσο ή τα γλυπτά του Πραξιτέλη· κοιτάζω πολλή ώρα σιωπηλός την πρόσοψη της Νοτρ Νταμ στο φως της αυγής και ακούω τη μουσική του ισπανικού χορού στο κονσέρτο για βιολί σε φα έλασσον του Μπαχ δυνατά, τόσο που να σπρώχνει ο ήχος το στήθος: για να γιορτάσω και να εξυψώσω την ανθρωπιά μου, για να πιω άπληστα τη ζωή και να μετάσχω σε μυστηριώδεις απολαύσεις που, σαφέστατα, δεν μπορώ να περικλείσω σε λέξεις, αλλά τα αναγνωρίζω όταν συμβούν... κατά τα αθάνατα λόγια του Hallmark, για να πάρω χαρά.

Αυτά δεν είναι σχοινοτενής θεωρία, αλλά κοινός νους. Στην τέχνη όπως και στη ζωή μερικά πράγματα είναι πιο σύνθετα, διεγερτικά, αιώνια και τελικά αποζημιώνουν πιο πολύ από άλλα. Μέσα στους αιώνες λίγοι ζωγράφοι, γλύπτες αρχιτέκτονες και, βέβαια, λίγοι συγγραφείς – που ήταν μερικοί αγαπητές ψυχές με τρυφερή φύση και άλλοι χειριστές μαεστρίας ή αδιάλλακτοι τύποι – έχουν από ταλέντο, από σκληρή δουλειά ή απλή τύχη φθάσει σε βαθύτερη αντίληψη της ανθρωπίνης ύπαρξης από όσο έχει δοθεί στους πιο πολλούς από μας. Έχουν αποκρυσταλλώσει αυτή την αντίληψη στην τέχνη τους, μια τέχνη, της οποίας η δύναμη, η κομψότητα και η δομή μιλάει σε όλους τους ανθρώπους όλων των εποχών (ή τους πιο πολλούς). Αυτός είναι ο τρόπος που γνωρίζουμε ότι το έργο ενός καλλιτέχνη είναι παγκόσμιο: όταν περνάει από την άμμο του Χρόνου, το πιο αποτελεσματικό φίλτρο που χωρίζει το στάρι από το άχυρο. Δεν θέλω να μειώσω τους σύγχρονους συγγραφείς – δεν θα έδινα τον Banville μου και τον Χάμσον και τον Heaney για όλα τα λεφτά. Μπορεί κι αυτοί να γίνουν Μεγάλοι. Μόνο που είναι νωρίς για να το πούμε... Για τον Όμηρο είναι πιο σίγουρο.

Επί 25 αιώνες ο κόσμος στράφηκε προς τα γραπτά των Ελλήνων, 75 γενεές ανθρώπων με διαφορετικά ενδιαφέροντα και απόψεις βρήκαν σ' αυτούς κάτι αγνό και βαθύ κι ένα νέο τρόπο να βλέπουν τον κοσμο που τους περιβάλλει. Είπα να τα δω από κοντά ο ίδιος. Στη γλώσσα τους θα μάθω καλύτερα τη σκέψη τους.

ΠΗΓΗ: Ηλεκτρον. περιοδικό Hemispheres
(το έστειλε ο Αλέξανδρος Γεωργιάδης)

Φεστιβάλ τραγουδιού «Όλοι μαζί»

Όταν μου είπαν να ιδάρω εναντίονα για τη Γιορτή Τραγουδιού Ευρωπαϊκών Καλλιτεχνικών με Αναισθησία στις 5 Δεκεμβρίου 2006, ήταν ακόμα Οκτώβριος. Αισθήματα λουδιών και ρύθση: «Και γιατί να ιδάρω στο Στάδιο Ειρήνης και Φιλίας μέσ' στο Δεκέμβριο και να κρινώσαι; Μου αιδώνησαι: «Γιατί είναι η Παγκόσμια Ημέρα Εδελονταμοί! Και οι οργανώσεις αυτές θα βοηθήσουν».

Είδα κι εγώ: ο εδελονταμοί για το κοινό καλό είναι ό,τι μας χρειάζεται σήμερα ιδάνω απ' όλα. Και βρέθηκα εκεί στις 5 Δεκεμβρίου και όχι μόνο δεν κρινώσαι με τη φίλη μου Τασία Ενοίντα, αλλά ήταν από τις πιο ζεστές βραδιές του χρόνου. Όχι μόνο γιατί από την αρχή οι παρουσιαστές (Θανάσης Πάτρας και Δήμητρα Ρουμιδέση) ήταν τόσο αυθόρμητοι και απλοί ευχαριστώντας τους διοργανωτές αρχίζοντας από τον Πρόεδρο αυτοί του Φεστιβάλ. Όχι μόνο γιατί χαμογελούναν θερμά ευχαίροντας τους ιδάρω ιδωλλούς που βοηθήσαν για να γίνει αυτό το όνειρο ιδραγματικότητα, δηλ. τα Υπουργεία, τα Μικτά Εισοδήματα (το Ελληνογαλλικό, το Ελληνογερμανικό, το Ελληνοβρετανικό κι το Ελληνοτουρκικό, που ανέλαβαν τα έξοδα του δικού τους καλλιτέχνη) τις Πρεσβείες και τους ιδροδιδυμους Χορηγούς. Αλλά κυρίως: Γι' αυτή την ατμόσφαιρα που γήσαμε από την ιδρήση συζή της ευγενέστατης ιδωδοχής στην ιδάρτα της αιδουσας μέχρι που φύγαμε.

Εκεί να δεις καρότσα, επιδοσόμενα ιδρόσωνια, χαμόγελα στα χείλη, χαρούμενη γιορτινή ατμόσφαιρα, ιδωδική καρδιά. Υιόηχε ενόσητα, αδελφοσύνη! Η έννοια στην ακροατήν αυτών ήταν να χειροκροτήσουν θερμά, να δώσουν φτερά στους καλλιτέχνες, που ιδάρω τις δυσκολίες κάνουν πιο ιδωλλά και ιδωδουδαία από μας τους ιδωδουδους. Σήκωναν τα χέρια ψηλά και φώναζαν «Όλοι μαζί». Πραγματικά εκεί έννοιωσα ύστερα από ιδωλλά χρόνια τη χαρά της αυθόρμητης ιδροδέξησης, σαν να ήταν κανείς νέος, αγαπητός, ιδωδύτης για τους άλλους κι οι άλλοι το ίδιο για αυτόν. Σαν ένα ευτυχισμένο ιδωδί στην ...κατακείμενη, καθομένο κατάχμα στον κύκλο της φωτιάς. Τα καθίσματα εσειόνταν, κοιμόμαστε όλοι μαζί σαν σε λάρκα, γιατί δίδωλα μας ένα ζευγαράκι έσκασε στα

ζέλα συνεχώς. Τα τραγούδια το ένα καλύτερο από το άλλο. Τα μουσικά κύματα μας ιδωδημύριζαν από ιδωντοί δυνατά.

Η φωτιά ήταν η ψυχή τους. Στη εκνή η ιδέροχη ιδωρουσία του κάθε καλλιτέχνη-ήρωα που δήριξε τον εαυτό του στην ιδωρέα της ιδωλατείας! Στην ιδωλατεία όλοι ακολουδοίσαι αδελρικά την ιδωροιδάειά του. «Δώσε κάτι απ' την ψυχή σου για τους άλλους!», «Ξιδέρασε τον εαυτό σου!», «Μόνο δίνοντας θα ζιδεράσεις τον ιδόνο σου» ήταν τα λόγια στην συνδημάτην που ακοίγονταν κι από τη εκνή κι από την ιδωλατεία. Θεέ μου! Πόσο μας λείπει από το ιδνεύμα στην ιδωτραίδα μας τώρα!

Οι καλλιτέχνες αυτοί: εργάζονταν, ιδωδιδάρον, μετέχουν σε καλλιτεχνικές εκδηλώσεις υψηλής στάθμης, συνδέονται, βραβείονται διεθνώς κωλ. Αξιοδιδμαστοί! Μερικοί διεδιδνουν εκδοσινές στην τηλεόραση, κάνουν του κομπερασιέ και άλλα ιδωλλά.

Μια βότσα έξω στα τραυτεράκια στην Ευλόγηνη ευγενική: Γίνονται τέτοια ιδράγματα σήμερα; «Σύμμα Εδελοντών Σαμαρετών», «Μέριμα γής κατά της εξάρτησης», «Κέντρα Ερεινών Ρίζες» (αναλαμβάνουν να βρουν τους γονείς ιδωδοστημένου ιδωρεάν), «Ελληνική Νέση Βιβλίου», (το τραυτέρ τους είναι γεράτο βιβλία που οκδοσιν και δεν καραστρέφουν), Σύμμα Ελλήνων Προσκόπων... Ποί βρίσκουν του καρό, στην αυιδουτέλετα, τη δύναμη, τα χρήματα; Κάθε τραυτεράκι ιδόσους εδελοντές επιδοσωνίτες μας αυτιπροσώιδουε άραζε; Για να βοηθήσουν αυτοίς ήρδαν οι αυιδωτροι καλλιτέχνες από Γαλλία, Αθναία, Γερμανία, Αρμενία, Ιταλία, Βουλγαρία, Μεγάλη Βρετανία, Ουκρανία, Σουηδία, Πολωνία, Τουρκία, Ρουμανία, Ρωσία και Ελλάδα. Τα τρία καλύτερα τραγούδια βραβείστηκαν με ψηφοφορία.

Εκεί ζες με την καρδιά σου ένα μεγάλο «Μισράβα» σε όλους όσοι τους βοηθήσαν.

Φαίδρα Τσελίκια

Μια μπάρα ανάμεσά μας

της Νάνας Μούσχουρη

Πριν βγω στη σκηνή προτιμώ να μένω μόνη. Όχι ότι δεν θέλω φίλους γύρω μου, ξένους δεν θέλω, τους φίλους τους χρειάζομαι. Όμως λίγο πριν εμφανιστώ μπροστά σε όλους, χρειάζομαι να μείνω για λίγο μόνη στο καμαρίνι. Κοιτάζω κάποιους στίχους ή το πρόγραμμά μου, καμιά φορά ξαπλώνω και προσπαθώ να αδειάσω το μυαλό μου από όλα, προσπαθώ να δω ένα ανέφελο ουρανό να περνά πίσω από τα κλειστά μου μάτια. Και έπειτα είμαι η τελευταία που βγάνει και κλείνει πίσω της την πόρτα. Κανείς δεν επιτρέπεται να ξαναμπει ώσπου να τελειώσει η συναυλία και να επιστρέψω. Και τότε θα είμαι πάλι η πρώτη που θα ανοίξει, για να μπει στο καμαρίνι.

Καθώς ετοιμάζομαι να βγω στη σκηνή, έχω στο χέρι μόνο ένα μαντηλάκι για να κρατώ καθαρή τη μύτη μου ως την τελευταία στιγμή. Σαν το σωλήνα ενός πνευστού που πρέπει να είναι καθαρός για να στροβιλίζεται άνετα ο αέρας. Γι' αυτό τρώω ελάχιστα πριν τραγουδήσω. Και σίγουρα δεν πίνω γάλα, προκαλεί φλέματα. Το δε αλκοόλ σκληραίνει τις φωνητικές χορδές. Έβγαينا πάντα από την αριστερή πλευρά, γιατί από αυτήν έτυχε να βγω στην πρώτη συναυλία μου. Μόνο τώρα, στην απόχαιρετιστήρια τουρνέ μου, αποφάσισα να βγαίνω από το κέντρο, ανάμεσα στους μουσικούς. Σε κάθε περίπτωση, αφήνω πρώτα το μαντηλάκι κάπου στις κουϊντες. Από τη στιγμή που βγαίνεις στη σκηνή, δεν ξαναγυρίζεις πια ο ίδιος. Μόνο εγώ στο τέλος θα το ξαναπάρω, σαν να ξαναβρίσκω τον εαυτό μου. Κανείς δεν το πειράζει όσο τραγουδώ.

Μου αρέσει να πηγαίνω στο θέατρο πολύ νωρίς. Το πρώτο που κάνω όταν φτάνω είναι να ανέβω στη σκηνή πριν έρθει το κοινό. Χτυπάω τις παλάμες μου και τραγουδώ μερικές νότες για να νοιώσω την ακουστική. Πρέπει να αντηχούν καθαρά. Άλλωστε όταν ο κόσμος δεν ακούει καλά, το χειροκρότημά του χάνει κάτι από τον ενθουσιασμό του. Κυρίως όμως θέλω να ακούσω πώς ηχεί η φωνή μου, ώστε να αποφασίσω πού θα στήσω το μικρόφωνο, να δω πού θα κάθονται οι πρώτοι και πού οι τελευταίοι θεατές, αλλά και αν υπάρχει καμιά τρυπούλα στο σανίδι, γιατί τότε εκεί θα διαλέξει να χωθεί το τακούνι μου και δεν θέλω να δω τον εαυτό μου να πέφτει στη σκηνή – πάντα το φοβόμουν, τώρα ακόμα περισσότερο. Δεν χρησιμοποιώ μόνιτορ, θέλω να ακούω το φυσικό ήχο της αίθουσας, αυτόν που ακούει ο κόσμος, όχι μια κλινική εκδοχή του. Μπορεί φυσικά να μη λειτουργήσει το μικρόφωνο. Αυτό μου έχει συμβεί. Μάλιστα σε μια από τις πρώτες συναυλίες μας στην Αμερική, στο Σικάγο, όπου ξεκινούσα με το «Μύθο», δεν έλεγε να διορθωθεί, όσες φορές κι αν προσπάθησα να

ξαναρχίσω. Τότε το άφησα στην άκρη και είπα το τραγούδι χωρίς μικρόφωνο. Στο τέλος, στο καμαρίνι, κάποιιοι από την εταιρεία μου έδιναν συγχαρητήρια για το εύρημα της έναρξης.

«Μα», δικαιολογήθηκα, «επρόκειτο για βλάβη».

Και απάντησαν : «Then keep it!».

Τέτοιες ατυχίες συμβαίνουν συχνά, όταν τραγουδάς σε one nighters, δηλαδή μόνο μια βραδυά σε κάθε πόλη, ιδιαίτερα εκεί όπου τα συνδικάτα σου απαγορεύουν να κάνεις τις πρόβες που χρειάζεσαι.

Μια άλλη φορά είχαμε μόλις φτάσει στη Ουάσιγκτον και είχαμε σε λίγες ώρες συναυλία. Ήμουν τόσο κουρασμένη από το τζετ λαγκ, που άρχισα να μιλώ στο αμερικανικό κοινό στα γαλλικά . «Ε, δεν είμαστε πια στο Παρίσι! Είμαστε στη Αμερική τώρα», μου ψιθύρισε ο Γιώργος από πίσω. Δεν προσπάθησα να κρύψω το λάθος μου. Κι ο κόσμος γέλασε, γιατί το βρήκε ανθρώπινο.

Μα όταν από κούραση ξεχνάς τα λόγια του τραγουδιού, δεν είναι τόσο απλό. Ντρέπεσαι, χάνεσαι, πανικοβάλλεσαι. Το καλύτερο είναι να ζητήσεις συγγνώμη και να ξεκινήσεις από την αρχή. Γιατί κάθε τραγούδι έχει ένα νήμα και πρέπει να ξαναβρεις την άκρη. Μερικές φορές το νήμα είναι γερό, όπως στο «Le ciel est noir», το «A hard rain's a-bonna fall» του Ντίλαν στα γαλλικά, που παρότι διαρκεί δέκα λεπτά, δεν το έχασα ποτέ. Άλλοτε πάλι σε μπερδεύει, όπως το «Trois petites notes de la musique» του Μουλουτζί. Το μπερδεψα σε τρεις τέσσερες συναυλίες κα τελικά αποφεύγω να το τραγουδώ. Πολλοί σήμερα έχουν μια μικρή οθόνη με τους στίχους. Εγώ δεν θα μπορούσα να το ανεχτώ.

Κάποτε μπορεί κάτι να σε αποσπάσει, ιδίως στην αρχή της συναυλίας, όταν δεν έχεις προλάβει να συγκεντρωθείς. Ένας θόρυβος ή ένα φλας είναι πιθανό να σε κάνουν να χαθείς, να ακούσεις τη φωνή σου να τρέμει ή να παραλύει. Δεν μπορώ να πω τίποτα στον εαυτό μου εκείνη τη στιγμή –δεν με ακούει. Γυρίζω προς τους μουσικούς να μου χανογελάσουν, προσπαθώ να συγκεντρωθώ στη μουσική ή σ' ένα ζευγάρι μάτια από τους θεατές. Είναι κι αυτό μια λύση. Δεν είμαι σε θέση να εξηγήσω πώς διαλέγω το πρόσωπο αυτό. Είναι σαν κάτι τεστ που ρωτούν πώς είναι ο άντρας της ζωής σας. Δεν ξέρεις. Όμως όταν τον συναντήσεις θα τον αναγνωρίσεις. Έτσι και το πρόσωπο του θεατή. Μπορεί να είναι ένας νέος με γυαλιά ή μια ηλικιωμένη με μπερέ, δεν έχει σημασία. Εκεί διάλεξε η ματιά σου ν' ακουμπήσει, ώσπου να εξημερωθεί η ψυχή σου με τον κόσμο.

Το δεύτερο μέρος της συναυλίας είναι πιο ελεύθερο. Συνήθως έχεις ζεσταθεί, κι εσύ κι η φωνή σου, έχετε γνωριστεί με το κοινό και μπορείς να αφηθείς. Όχι πάντα βέβαια. Υπάρχουν καλλιτέχνες που δεν ησυχάζουν ούτε τότε. Ο Γκενσμπούρ είχε τέτοιο άγχος που συχνά γύριζε την πλάτη του στους θεατές. Σε πολλούς άρεσε αυτή η ιδιορρυθμία κι εκείνος την έκανε όπλο. Συγχρόνως έπινε πολύ, χάλασε το συκώτι του και πέθανε πολύ νωρίς. Και η Πιαφ έπινε υπερβολικά. Και ο Μπεκό. Οι φωνητικές χορδές του είχαν σκληρύνει απ' αυτό. Είναι τόσο ύπουλο το ποτό. Ο πατέρας μου δεν έπινε, μόνο καμιά φορά στα γλέντια μαυροδάφνη, που ήτανε γλυκιά. Ο γαμπρός μου προτιμούσε τη ρετσίνα, που τότε την απεχθανόμουν, ενώ τώρα τη λατρεύω, όπως κάθετη που σημαίνει Ελλάδα. Στη Γαλλία, αν και ήμουν σε δίαιτα, έμαθα το κρασί. Αλλά και στην Αγγλία και την Αμερική συνήθισα το οπύσκι. Πότε με τον Κούνισι και τον Χάρι*, πότε με την Ιβόν, λυνόμουν από την ένταση της συναυλίας ή της εκπομπής. Κι έπειτα έλεγα από το τηλέφωνο στον Νίκο:**

«Εγώ έκρυβα από όλους ότι ο πατέρας μου ήταν χαρτοπαίκης και τώρα με δυο ποτήρια το εξομολογούμαι στον καθένα».

Κι εκείνος απαντούσε:

«Λίγο ψωμί, λίγο κρασί, λίγο ζαχαροκάλαμο, κι ανοίγει η ψυχή το σκοτεινό της θάλαμο».

Και πράγματι, έτσι έπαιρνα θάρρος, ίσως περισσότερο από όσο είχα ή χρειαζόμουν. «Είσαι έτοιμη;» με ρωτούσαν πριν βγω στη σκηνή. και πόσο το μισούσα... Ποτέ δεν είσαι έτοιμη γι' αυτό. Έχεις πολλή ανάγκη να βγεις εκεί μπροστά, αλλά φοβάσαι, και την ίδια στιγμή γνωρίζεις ότι πρέπει να περάσεις από αυτόν το φόβο. Ένα ποτό μπορεί να βοηθά. Όμως κινδυνεύεις να παρασυρθείς. Στο πρώτο ρεσιτάλ μου στο «Olympia», όταν ένα ποτήρι ούισκι ανακατεύτηκε με βιταμίνες C, δεν κατάλαβα πώς τελείωσε η παράσταση. Οι μουσικοί δεν μπορούσαν να με ακολουθήσουν. Τότε αποφάσισα να μην ξαναπιώ πριν τραγουδήσω. Μετά, ναι, μπορούσα να χαλαρώνω μ' ένα ποτό συζητώντας για την παράσταση με φίλους, όπως συζητάς για ένα μαγικό ταξίδι. Γιατί κάθε συναυλία είναι ένα τέτοιο ταξίδι μετ' επιστροφής.

Ίσως σας φαίνεται τετριμμένο, αλλά είναι αλήθεια: αν είσαι πραγματικός καλλιτέχνης, ξέρεις ότι ο κόσμος σε ξεχωρίζει επειδή υπερβαίνεις το συνηθισμένο, το κανονικό. Δε δανείζεις στο τραγούδι μόνο τη φωνή σου, του δανείζεις την ίδια την ψυχή σου, κι αυτό σε αδειάζει. Ποτέ δεν είσαι ο ίδιος όταν επιστρέφεις από τη σκηνή. Δεν είναι καν ίδιο το κοινό. Έχεις ζήσει και πεθάνει, έχεις

ερωτευθεί κι εγκαταλειφθεί, έχεις φτάσει στο σημείο της γαλήνης ή του παροξυσμού. Ούτε το τραγούδι μένει το ίδιο, όταν παίρνει ζωή στα χείλη ενός τραγουδιστή. Αλλάζει μαζί του στο πέρασμα των τόπων και των χρόνων. Ακόμα και τα κλασικά έργα ακούγονται διαφορετικά, ανάλογα με την ορχήστρα και το μαέστρο που τα διευθύνει. Κι αυτό τα ανανεώνει. Θα γερνούσαν αν παίζονταν πάντα με τον ίδιο ακριβώς τρόπο. Ο συνθέτης πρέπει να το δέχεται αυτό, όπως ένας πατέρας που βλέπει το γιο του να μεγαλώνει, να ταξιδεύει και να παίρνει κάτι από τους ανθρώπους και τους τόπους που γνωρίζει. Αν δεν ήταν ανοιχτός απέναντί τους, ούτε εκείνοι θα τον καλοδέχονταν. όμως όσες εμπειρίες και αν έχει ένα παιδί, όσο κι αν αλλάξει ενορχήστρωση ένα τραγούδι, τον ίδιο πατέρα πάντα έχει κι εκείνον μακαρίζουν όσοι τον γνωρίζουν και το συμπαθούν.

Ήθελα τόσο να τα πω αυτά στον Μάνο, όταν έμαθα με απογοήτευση για την επιστολή του προς το διευθυντή του «Carnegie Hall»...* Έμαθα τη διέθυνσή του στη Νέα Υόρκη και πήγα να τον συναντήσω. Το σπίτι του ήταν στο πρώτο πάτωμα ενός διώροφου. Το ισόγειο ήταν εστιατόριο. Χτύπησα την πόρτα και άνοιξε η κυρία Χατζηδάκι, αφού πρώτα κατέβασε μια θεόρατη μπάρα. Μόλις ξεπέρασε την έκπληξη, με καλοδέχτηκε, ευγενική και χαριτωμένη όπως πάντα. Δυστυχώς ο Μάνος δεν ήταν εκεί. Θα καθόμουν για έναν καφέ; Είχαμε τόσο καιρό να τα πούμε! Τη δική της κουβέντα και τον καφέ δεν τα αρνιόσουν. Μετά, καθώς ο Μάνος δεν ερχόταν, τη αποχαιρέτησα χαρούμενη που την είδα, κι όμως τόσο λυπημένη. Φεύγοντας άκουσα τη βαριά μπάρα να ασφαλίσει ξανά τη βαριά πόρτα ανάμεσά μας.

Πριν από λίγα χρόνια, μετά το θάνατο του Μάνου, κάποιοι φίλοι από τη Νέα Υόρκη μου είπαν την ιδέα να μετατρέψουν εκείνο το σπίτι σε μικρό μουσείο και προσπάθησα να το αγοράσω. Όταν οι ιδιοκτήτες του πληροφορήθηκαν ότι ενδιαφέρομαι, ζήτησαν τόσα χρήματα, που δεν άξιζε πια. Δεν ξέρω αν εκείνη η μπάρα ασφαλίσει ακόμα την πόρτα του...

ΠΗΓΗ: Νάνα Μούσχουρη, *Το όνομά μου είναι Νάνα*, Η ζωή της όπως την αφηγήθηκε στον Φώτη Απέργη, Εκδοτικός οίκος Α. Α. Λιβάνη, 2007.

*Σημ. Εννοείται ο Μπελαφόντε

**Σημ. Εννοείται ο Γκάτσος.

* Σημ. ...Όπου ο Μάνος Χατζηδάκης απαγόρευε στην Νάνα Μούσχουρη να τραγουδήσει τραγούδια του, επειδή τα αλλοίωνε.

Η Νεότητα

Η νεότητα δεν είναι μια εποχή της ζωής. Είναι μια κατάσταση της ψυχής. Δεν είναι τα απαλά μάγουλα, τα κόκκινα χείλη, τα ευλύγιστα γόνατα. Είναι η ζωντάνια της φαντασίας, η δύναμη των συναισθημάτων, η δροσερότητα του πνεύματος. Είναι η επικράτηση του θάρρους επάνω στο φόβο, του πνεύματος που είναι πρόθυμο για περιπέτειες επάνω στη ράθυμη επιθυμία για άνεση.

Αυτά τα χαρακτηριστικά τα συναντούμε κάποτε πιο έντονα σε άνδρες 50 χρονών, παρά σε έφηβους 18 χρονών. Κανένας δεν γερνάει από μόνο το γεγονός ότι έζησε έναν ορισμένο αριθμό ετών. Γερνούν όσοι πιστεύουν ότι δεν υπηρέτησαν τα ιδανικά τους.

Τα χρόνια ρυτιδώνουν το δέρμα. Αλλά η παραίτηση από τον ενθουσιασμό ρυτιδώνει την ψυχή. Η αμφιβολία, η έλλειψη αυτοπεποίθησης, ο φόβος, η απελπισία, είναι αυτά που καμπουριάζουν το σώμα και σκεπάζουν με στάχτη την εσωτερική σπίθα.

Κάθε άνθρωπος, είτε είναι 70 χρονών είτε 16, μπορεί να έχει μέσα στην καρδιά του τη λαχτάρα του θαυμαστή, τη γλυκεία ενατένιση των άστρων και των ιδεών που λάμπουν σαν άστρα, τη ζωτικότητα να αντιμετωπίζει τις αντιξοότητες, την αιώνια παιδική δίψα να δει «τι θα επακολουθήσει» και τη χαρά του παιχνιδιού της ζωής.

Είσαι τόσο νέος-α όσο η αυτοπεποίθηση που έχεις. Τόσο γέρος όσο είναι οι φόβοι σου. Τόσο νέος όσο είναι οι ελπίδες σου. Τόσο γέρος όσο η απελπισία σου.

Στο κεντρικότερο σημείο της καρδιάς σου βρίσκεται ένας σταθμός ασυρμάτου. Όσον καιρό δέχεται μηνύματα ωραιότητας, ελπίδας, θάρρους, μεγαλείου και δύναμης, που στέλνουν η γη κι ο ουρανός, οι άνθρωποι και το άπειρο, είσαι νέος. Αλλ' αν οι σύνδεσμοι του σταθμού χαλάσουν από τα χιόνια της αποθάρρυνσης και από τους πάγους της απελπισίας, τότε πραγματικά γέρασες...

(το έστειλε η Ελισάβετ Κωνσταντέλλου)

ΩΡΑΙΑ ΡΗΤΑ

που μάζεψε ο Συμεών Ιωαννίδης

Ένας άνθρωπος δίχως σκοπό δεν θα καταλήξει πουθενά. Μα κι αν καταλήξει, δεν θα το ξέρει.

Καλύτερα να σε διακρίνει μεγαλείο μέσα στην ασημότητά σου, παρά μικρότητα μέσα στο μεγαλείο σου.

Δεν υπάρχει πιο ανόητος από εκείνον που νομίζει ότι μπορεί να κάνει κάτι κακό και να πετύχει καλό. Μπορεί να μη φτάνουμε ποτέ στα ύψη των ιδεωδών μας, αλλά αυτά σαν τα αστέρια μάς βοηθούν να προσανατολιζόμαστε στην σωστή κατεύθυνση.

Αν δεν έχεις καιρό να κάνεις σωστά τη δουλειά σου, πώς θα βρεις καιρό να την ξανακάνεις;

Τα πιο δυσεπίλυτα μπλεξίματα τα προκαλούν οι φωνητικές χορδές (τα λόγια μας).

Ο πατέρας μου δεν μου έλεγε πώς να ζω. Ζούσε και μ' άφηγε να τον παρακολουθώ.

Λεπτότητα είναι να κλείνεις το στόμα σου, πριν ο συνομιλητής σου ευχηθεί να το κάνεις.

Να μιλάς με τέτοιο τρόπο, ώστε να μη φοβηθείς να πουλήσεις τον παπαγάλο σου στην κουτσομπόλα της γειτονιάς σου.

Κανένας με απαισιοδοξία δεν κέρδισε ποτέ καμιά μάχη.

Η επιδίωξη εύκολου κέρδους είναι η αρχή μεγάλης ζημιάς.

Μπορείς να δίνεις χωρίς ν' αγαπάς, αλλά δεν μπορείς ν' αγαπάς χωρίς να δίνεις.

Απαισιόδοξος είναι εκείνος που ενοχλείται από το θόρυβο, που κάνει η ευκαιρία, όταν χτυπάει την πόρτα.

Μεγάλα άγχη που βασανίζουν τους ανθρώπους συχνά αφορούν ενδεχόμενα που σπανιότατα συμβαίνουν.

Όταν αξιολογούμε ένα παιδί, δεν πρέπει να σκεφτόμαστε τόσο τι είναι σήμερα, αλλά τι μπορεί να γίνει αύριο.

Όσο πιο κλειστό είναι το μυαλό κάποιου, τόσο ανοιχτό είναι το στόμα του.

Το μεγαλύτερο προσόν για έναν άνθρωπο είναι η αξιοπιστία.

Αν είσαι ειρηνόφιλος, τότε να μισείς την αδικία, την τυραννία, την πλεονεξία και τις διακρίσεις, όμως να τα μισείς στον εαυτό σου και όχι στους άλλους.

Η στήλη του Τάσου Οικονόμου

Η γοητεία των... Μαθη-μαγικών

$1 \times 8 + 1 = 9$
 $12 \times 8 + 2 = 98$
 $123 \times 8 + 3 = 987$
 $1234 \times 8 + 4 = 9876$
 $12345 \times 8 + 5 = 98765$
 $123456 \times 8 + 6 = 987654$
 $1234567 \times 8 + 7 = 9876543$
 $12345678 \times 8 + 8 = 98765432$
 $123456789 \times 8 + 9 = 987654321$

$1 \times 9 + 2 = 11$
 $12 \times 9 + 3 = 111$
 $123 \times 9 + 4 = 1111$
 $1234 \times 9 + 5 = 11111$
 $12345 \times 9 + 6 = 111111$
 $123456 \times 9 + 7 = 1111111$
 $1234567 \times 9 + 8 = 11111111$
 $12345678 \times 9 + 9 = 111111111$
 $123456789 \times 9 + 10 = 1111111111$

$9 \times 9 + 7 = 88$
 $98 \times 9 + 6 = 888$
 $987 \times 9 + 5 = 8888$
 $9876 \times 9 + 4 = 88888$
 $98765 \times 9 + 3 = 888888$
 $987654 \times 9 + 2 = 8888888$
 $9876543 \times 9 + 1 = 88888888$
 $98765432 \times 9 + 0 = 888888888$

Τώρα δες αυτό:

$1 \times 1 = 1$
 $11 \times 11 = 121$
 $111 \times 111 = 12321$
 $1111 \times 1111 = 1234321$
 $11111 \times 11111 = 123454321$
 $111111 \times 111111 = 12345654321$
 $1111111 \times 1111111 = 1234567654321$
 $11111111 \times 11111111 =$
 $\quad\quad\quad = 123456787654321$
 $111111111 \times 111111111 =$
 $= 123456789 87654321$

Πρόσεξε ότι στα αποτελέσματα της πρώτης ομάδας τα ψηφία βαίνουν συνεχώς ελαττωνόμενα και στα γινόμενα της τελευταίας ομάδας στην αρχή αυξάνονται και μετά τη μέση ελαττώνονται! Δεν βλέπεις μια κρυφή αρμονία όχι μόνο στους αριθμούς, αλλά στη φύση;

ΑΛΒΑΝΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ

Έτσι μου είπαν!...

Το σταμάτησα το τραγούδι,
 για να πει νεράκι
 στις όχθες της μητρικής αγάπης.
 Κι ήταν Άνοιξη !
 – Κάνεις πολιτική, μου είπαν !
 Κόλλησα τον ιστό του τραγουδιού
 στο στύλο της αγάπης.
 Κι ήταν ζεστό καλοκαίρι.
 – Κάνεις πολιτική, μου είπαν !
 Μ' ένα τραγούδι θρήνου και πόνου
 σαν τρελή σε ζήτησα, πατερούλη. ..
 Κι ήταν φθινόπωρο, χωρίς φωλιές και φύλλα.
 – Κάνεις πολιτική, μου είπαν...
 Στην αγκαλιά της γενέτειράς μου,
 με το τραγούδι κούτσουρα αστεριών ανάψαμε
 και με ορμή
 πετάξαμε θύελλες και χιονοστιβάδες.
 – Πολιτική κάνετε, μου είπαν...
 ... γιατί πειράζατε τον ουρανό
 με τα όνειρά σας!

Μαϊλίντα Ζενέλη

[στο Λαπουλέτς, 1990]

μετάφραση Λεωνίδα Λίτσα

ΥΠΟΜΝΗΜΑ Γεωργίου Γιακουμή, επιμελητή της δίκωσσης ποιητικής συλλογής της Μ. Ζενέλη:

«Φυλακισμένο το πνεύμα, στην αγχόνη της παρακολούθησης η έμπνευση. Ποιος να μιλήσει λεύτερα μέσα σ' ένα τέτοιο καθεστώς; "Κάνεις πολιτική" κατά του κόμματος ό,τι κι αν κάνεις ή σκέφτεσαι ή εμπνέσαι, γιατί δεν προέρχεται από το κόμμα, γιατί δεν είναι η...γραμμή της σκέψης του Εμβέρ. Πάνω σε φτηνό κιτρινωμένο χαρτί αποτυπώνεται έτσι η αγανάκτηση του ανένταχτου διανοούμενου ή η έμπνευση του ελεύθερου ποιητή...»

(Από τον καιρό της κομμουνιστικής δικτατορίας του Εμβέρ Χότζα στην Αλβανία)

ΨΕΥΔΑΙΣΘΗΣΗ

Άμα δείτε τις παρακάτω εικόνες από τη θέση του υπολογιστή σας, ο κ. Θυμωμένος είναι στα αριστερά και η κ. Ήρεμη στα δεξιά. Σηκωθείτε από τη θέση σας και κάντε πίσω γύρω στα 5 βήματα (σχετικά μεγάλα) και δείτε!! Αλλάζουν μεριές!!

Αυτή η παραισθήση δημιουργήθηκε απ' τον Phillippe G. Schyns και Aude Oliva του Πανεπιστημίου της Γλασκώβης.

Αυτό αποδεικνύει ότι ίσως να μη βλέπουμε πραγματικά αυτό που υπάρχει, πάντα!

Όχι πια άνθρωπος αντί αλόγου

Το καρτσάκι με τις δύο ρόδες, που το έσερνε άνθρωπος, το rickshaw, έγινε αλάθητο σύμβολο του δυτικού ιμπεριαλισμού στον 19^ο αιώνα, αφού οι εντόπιοι *κούληδες* έκαναν διαδρομές μεταφέροντας τους ξένους αφέντες τους σε μεγάλες απόστάσεις στη Σαγκάη ή στη Ζανζιβάρη. Αλλά καθώς αντικαταστάθηκαν από πιο άνετα και λιγότερο προσβλητικά για τον άνθρωπο μεταφορικά μέσα, αυτά τα καρτσάκια βαθμηδόν εξαφανίζονται από τις πόλεις όλου του κόσμου. Τώρα ο δρόμος αυτής της μεταφοράς τελειώνει. Στην Καλκούτα, την τελευταία μεγάλη πόλη που υπήρχε παραδοσιακός στόλος από *ρίξω*, θα απαγορευθούν με νόμο της πολιτείας που τα αποκαλεί «απάνθρωπα». Να κάποιες εικόνες από την ιστορία αυτού του μεταφορικού μέσου στον κόσμο:

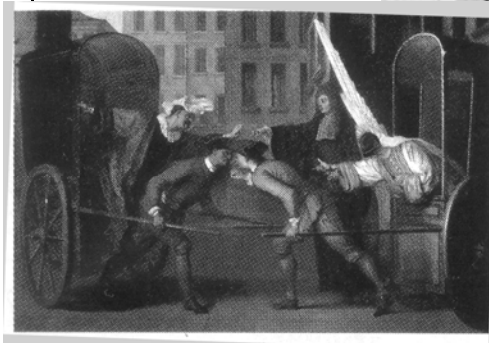
Στην Ιαπωνία

Ένας κούλης στην Κίνα

Στην Ινδονησία

Στη Γαλλία τα ονόμαζαν βινεγκρέτ, επειδή στην αρχή μετέφεραν ξύδι. Εδώ μια σύγκριση.

Η μικρή Αυγή

Στα θύματα
του ισπανικού εμφύλιου και κάθε εμφύλιου

Μα εγώ την αγαπούσα, ω στεναγμοί
και κύκνοι μεθυσμένοι απ' τα φιλιά
μα οι πόρτες μου κλειστές για πάντα.

Μα εγώ την αγαπούσα ω περισυλλογή
κι άκουσε αν θες, περαστικέ διαβάτη,
πως μ' αγαπά μού φώναζε μες στα
ερωτόπαθα κλαδιά
και τα πανάρχαια δάση.

Κι ακόμη ακούστε, ακούστε αν θέλετε,
εγώ την αγαπούσα, ω στρατηγέ και πεζικό
μου εσείς, στα αίματα βαμμένοι
και φώναζε μες στις κατάφορτες πλαγιές
στους πορφυρούς πυλώνες
ότι μια μέρα αν δε με δει πως θα πεθάνει.
Μα ωστόσο είχε έρθει ήδη η άνοιξη
κι είχε χαθεί μέσα απ' τα χρόνια
Και όμως τη ζητούσα επίμονα στις όχθες του
Γουαδαλκιβίρ
κι ως τη Μικρή και τη Μεγάλη Σύρτη
κι αργότερα ως τον Παγασητικό
κι ως τις Ηράκλειες Στήλες
Ως που την είδα στα οδοφράγματα να
κείται
ωραία όπως πάντα και χλωμή
Α! Ξέχασα να πω
είχε και μια μικρή στο μέτωπο τρυπούλα!

ZANNHΣ KAPIBALLHΣ

Ζαννή Καρίβαλη, *Στους φίλους που δεν έφθασαν ποτέ*, ποιητ. συλλογή, Εκδόσεις Διάττων, 2005

BIBLIA

Pierre-André Taguieff

Ο μύθος των «Σοφών της Σιών»

μετ. Αλέξανδρος Κιουπκιολής

εκδ. Πόλις

σελ. 288 -16 ευρώ

Τα «Πρωτόκολλα των Σοφών της Σιών» είναι βιβλίο που υποτίθεται ότι παρουσιάζει τη συνωμοσία των Εβραίων για την εγκαθίδρυση της παγκόσμιας κυριαρχίας τους. Είναι ένα πλαστό κείμενο που κατασκεύασαν οι μυστικές υπηρεσίες της τσαρικής κυβέρνησης. Παρά το γεγονός ότι η πλαστότητά τους έχει αποδεχθεί πέραν πάσης αμφιβολίας από την ιστορική έρευνα, τα κείμενα αυτά εξακολουθούν να κυκλοφορούν ακόμα και σήμερα ευρέως και να χρησιμοποιούνται ως ένα από τα κύρια επιχειρήματα της αντισιμητικής προπαγάνδας. Και ακόμα να γίνονται πιστευτά από μεγάλη μερίδα της κοινής γνώμης. Γιατί παρά την αποδεδειγμένη τους πλαστότητα, η επιρροή τους παραμένει ισχυρή; Γιατί οι θεωρίες της συνωμοσίας αντιστέκονται στον ορθό λόγο και την κριτική σκέψη; Και γιατί ο Εβραίος είναι πάντοτε ο βολικός εχθρός;

ΠΗΓΗ: «Καθημερινή της Κυριακής»

Επιτέλους κάποια καλά νέα για το περιβάλλον

Μας ενημερώνουν από τις ΗΠΑ ότι στη Βουλή των Αντιπροσώπων πέρασε ένας νόμος, (ο «Νόμος καθαρής ενέργειας 2007») που αφαιρεί δισεκατομμύρια δολάρια από εταιρείες πετρελαίου και προβλέπει την επένδυσή τους σε πηγές ανανεώμενης ενέργειας όπως είναι η αιολική και η ηλιακή.

Πρόκειται για σημαντικό βήμα προς ένα μέλλον με καθαρότερες πηγές ενέργειας και μια θαυμάσια αρχή για το νέο Κογκρέσσο.

Με παρακίνηση της οργάνωσης «Σώστε το περιβάλλον μας» είχαν σταλεί 26.000 χιλιάδες επιστολές σε βουλευτές για να υποστηριχθεί αυτό το νομοσχέδιο.

Παρά τα πρωτοφανή κέρδη που είχαν επιτύχει πρόσφατα οι εταιρείες πετρελαίου έπαιρναν και επιχορηγήσεις από το Δημόσιο Ταμείο, πράγμα που σταματά με το νέο νόμο.

M.T.